

KÖZVESZÉLYES MUNKAKERÜLŐK A XX. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON ÉS A DOLOGHÁZ INTÉZMÉNYE

Absztrakt

A jelen tanulmány a speciális bűnelkövetők egy csoportjával – a közveszélyes munkakerülőkkel – foglalkozik, mégpedig az őket sújtó joghátrány szempontjából. A szerző célja az volt, hogy a dologház intézkedést bemutassa, valamint, hogy az intézmény működésére és fennállására tényleges bizonyítékokat találjon levéltári anyagokban és a korszak szakirodalmában. Ezenkívül feldolgozásra került a közveszélyes munkakerülőről szóló törvényjavaslat országgyűlési vitája és a témával kapcsolatos korabeli sajtóvisszhang.

Kulcssavak: közveszélyes munkakerülők, dologház intézménye, levéltári források, országgyűlési vita.

BEVEZETÉS

„Nincs nagyobb veszedelem, mint abbahagyni a munkát; leszokik róla az ember. Leszokni róla könnyű, újra megszokni nehéz.”
(Victor Hugo)

„A büntetőjogtudományok évezredek vitakérdése, hogy milyen jogon, milyen jogalapon alkalmaztatnak a büntetések a bűnözőkkel szemben és hogy mi legyen a büntetésnek célja.”¹ Tanulmányom a speciális elkövetők egy csoportjával – a közveszélyes munkakerülőkkel foglalkozik, mégpedig a velük szemben alkalmazott joghátrány szempontjából. A dologházakat nem a börtönügy, hanem a büntetésen, a joghátrány alkalmazásával elérni kívánt cél oldaláról közelítem meg.

Dolgozatom témája indokolja, hogy kitérjek a közveszélyes munkakerülő fogalmának megjelenésére, dogmatikai kidolgozására. Ehhez az egyes elkövető személyének figyelembe vételére van szükség, az egyéniesítés büntetőjogi megjelenése pedig pozitívista iskola körében történt. Az egyénben rejlő társadalmi veszélyesség itt nyert valódi értelmezést.²

A polgári forradalmakat követő kapitalizmus, a technikai fejlődés és a gyári termelés következtében tömeges szegénység alakult ki a 19-20. századra. A kor felfogása alapján a munkátlanságot a jogrendszer veszélyes jelenségként magyarázták. *Irk Albert* egyenesen a társadalom parazitáiként határozta meg ezen népelemeket, utalva arra, hogy kis mértékben zavaró hatást váltanak ki, nagy arányban azonban már az egész „szervezetre” megsemmisítő és romba döntő hatást képesek gyakorolni.³

A szegénység önmagában bűn volt az emberek tudatában, mely a valóságban további bűnök katalizátoraként szolgált. Az urbanizáció kiegyenlítetlen állapotokat teremtett, ahol a mérleg nyelve a munkakereslet irányába mozdult el. A léha, csavargó, koldus és munkakerülő életmódot folytatók a polgári forradalmak által kiharcolt eszmei értékeket károsították. Mikroszinten a család terrénumában, makroszinten pedig az egész társadalomra bomló hatásokat váltottak ki.⁴

Állami szociálpolitika eszközökkel fel lehetett, és kellett is lépni a szegénység ellen, ám amikor a szegénység már mások érdekeit és értékeit veszélyeztető magatartásba csapott át, erélyesebben, büntetőjogi úton igyekeztek rendezni a kialakult állapotot. Mindezt statisztikai felmérések is alátámasztották, az Igazságügy-minisztérium kimutatásaiban is világosan látható volt a visszaeső bűnelkövetők számának növekedése.⁵

¹ HACKER ERVIN: *Bevezetés a büntetőjog bölcséletébe*, 1924, Dunántúl könyvkiadó és nyomda, Pécs, 1. o.

² GÖNCZÖL KATALIN: *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*, 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 7. o.

³ IRK ALBERT: A közveszélyes munkakerülők in *Budapesti Hírlap*, 1913/114. szám 1-2. o.

⁴ GÖNCZÖL KATALIN: *Bűnös szegények*, 1991, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 9-10. o.

⁵ MEZEY BARNA: A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon, in *Jogtörténeti Értekezések*, 1983, Budapest, 89-91. o.

A probléma városi és vidéki területeken egyaránt tapasztalható volt. Ide sorolták a vidéken kóborló cigányságot, akik „mint az égnek a madarai” éltek, és ezen életmódjukkal kivívták maguknak a koldus, csavargó jelzőket.⁶

1. NEMZETKÖZI KÜZDELEM A KÖZVESZÉLYES MUNKAKERÜLŐK ELLEN

Általános tendencia volt az európai törvényhozásban, hogy a századforduló közeledtével teret kaptak a reformgondolatok, s a közveszélyes népelemekkel szemben hatásosabb szabályozásra törekedtek az államok. „A visszaesők, a szokásszerű bűnözők elleni fellépés egész Európa problémája volt ezen időkben.”⁷ A biztonsági intézkedések váltak megoldássá, melyek a társadalom védelmét szolgáló gyakorlatias, célszerű és szükséges fellépést teremtették meg. Eme intézkedések büntetőjogi joghátrányt jelentettek, melyek nem a bűncselekmény súlyához és a bűnösség fokához, hanem az elkövető addigi büntetőjogi értelemben vett előéletéhez és egyéniségében rejlő társadalmi veszélyességhez igazodtak. A cél az tettes ártalmatlanná tétele, esetleges megjavítása volt, mindennek a határozatlan tartamú ítéletek biztosítottak elegendő kifutási időt.⁸

1.1. NEMZETKÖZI KONGRESSZUSOK

Nemzetközi büntetőkongresszusok egyengették az újítások útját. A III. római börtönügyi kongresszus (1885) szerint dologházzal javasolták sújtani azt, aki a szervezett közjótékonyág mellett léha életmódot követett. Az antwerpeni nemzetközi patronázskongresszus (1890) a megelőző kényszerintézkedést és a nagyvárosok túlszűfoltóságának orvoslását javasolta a résztvevő államoknak.

Beteg, alkalmi és szokásos csavargók illetve koldusok csoportját különítette el egymástól a párizsi börtönügyi kongresszus (1895). Társadalmi és kényszerítő rendszabályokkal próbált operálni ezen csoportokkal szemben.⁹ Szokásos csavargók ellen élethosszig tartó dologházat javasoltak.

A két liegei patronázskongresszus az alkalmi csavargókat szociálpolitikai eszközökkel kezelte volna. Washingtonban a nemzetközi börtönügyi kongresszus (1910) végérvényesen a határozatlan tartamú dologház alkalmazása mellett tette le a voksát. Az Ohio Államból származó határozatlan tartamú elítélés Janus arcú intézmény volt, mivel a büntetés és biztonsági intézkedés kettősségét egyaránt magán viselte.

1.2. TÖRVÉNYI FELLÉPÉS

Európában az első szegényügyi törvény Angliában született meg VIII. Henrik uralkodása idején. I. Erzsébet királynő törvényében minden arra alkalmas egyént munkára utasított.¹⁰ A csavargás elfojtása érdekében alkották meg 1824-ben a *Vagrancy Act* néven ismertté vált törvényt. Ez három csoportban tárgyalta az elkövetőket: *idle - disorderly*; *rouge* és *vagabond*, végül az a *rouge* tettes,¹¹ aki a büntetés-végrehajtás során ellenszegült a hatóságoknak. Fogházzal és munkakényszerrel büntetett, az időtartamban pedig differenciált a törvény.¹²

A francia *Code Pénal*¹³ szerint a koldulás vétség volt, a büntetendő magatartások körébe az utcán űzött tiltott játékot és a prostitúciót is bevonta. Határozott tartamú fogházzal és kitiltással büntette az ilyen cselekményeket, a munkaképtelenekre azonban nem szabott ki büntetést.¹⁴

⁶ FINKEY FERENC: A csavargás és a koldulás szabályozása kriminálpolitikai szempontból, in *Könyvlenyomat a Jogállam 1905. évi 4. és 5. számából*, 1905, Budapest, 193. o.

⁷ MEZEY (1983): i. m. 91. o.

⁸ FINKEY FERENC: *Büntetés-tani problémák*, 1933, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 181-185. o.

⁹ FRIEDMANN: ERNŐ: *A határozatlan tartamú ítéletek*, 1910, Budapest, 186. o.

¹⁰ RIBTON-TURNER, CHARLES JAMES: *A history of vagrants and vagrancy and beggars and begging*, 1887, Chapman and Hall, London, 70-131. o.

¹¹ Az 'idle' jelentése munkanélküli, tétlen míg a *vagabond (rouge)* a csavargókat jelentette.

¹² *Vagrancy Act*, 1824.

¹³ *Code Penal*, 1810.

¹⁴ Indokolás a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslatához, in *Képviselőházi irományok*, 1910. XXVI. kötet, 771. szám, 247-248. o.

Belgiumban a 1866-ban a felnőtt korú csavargók büntetéseként bevezették a dolgház intézményét. Le Jeune belga igazságügyminiszter javaslata alapján született törvény a békebíró hatalmába adta a döntés jogával, hogy a csavargó, iszákos, koldus, valamint a nőekkel magukat kitarató egyéneket dolgházba utalja. A rövid tartamú szabadságvesztések alkalmazását elvetette, s rendes szabadságvesztést is csak kiemelt esetben alkalmazott. A holland törvényhozás fogházbüntetés letöltését követően utalt dolgházba, ahol maximum 3 évet töltött a delikvens.¹⁵

A német szabályozás lehetőséget biztosított a csavargó rendőrhatalomnak történő átadására és dolgházba utalásra, esetleg más közhasznú munka elvégzésére kötelezte az elítéltet. Norvég rendszerben a koldusokat a bíróság, az iszákosokat és vándor cigányokat pedig a közigazgatási bíróság kényszermunkára kötelezhette. Az új törvény értelmében fokozatosan alkalmazták a koldusokkal szemben a munkára utalást, az elzárást és a dolgházat visszaeséstől függően. Ismert volt még a lakóhelyszerzésre való felszólítás, községbe való utalás és a külföldi kiutasítása is.¹⁶

Dániában törvény büntette azokat, akiknél a munkaszerzésre való hajlam teljességgel hiányzott. Ugyancsak büntették azon egyéneket, akik hatósági felszólítást követően sem kerestek megfelelő megélhetési lehetőséget. Az ideiglenes szabályozás a visszaesőkkel szemben vette fel a harcot, őket szabad költözködési joguktól megfosztva engedélyhez kötött lakóhelyválasztáshoz kötötte. Ausztria a csavargást és a koldulást – és ezek esetleges közvetett formáit – elzárással büntette, mely maximum 3 hónapig tartott. A dolgház szubszidiárius alkalmazása is lehetséges volt. A német és svájci törvényjavaslatok is következetesen tartalmazták az új kor, új büntetőpolitikájának követelményeit.¹⁷

A svéd szabályozás a dolgház – így a kényszermunka – intézményét alkalmazta a visszaeső koldus-csavargó emberek megbüntetésére, alapesetben azonban csak megintés volt jellemző.¹⁸ Az 1889-es olasz büntetőtörvénykönyv alapján a koldulást minősített esetben 6 hónap dolgházi kényszermunkával büntették. A csavargókat megintés és elzárás, a visszaesőket gyarmatra vagy valamely kijelölt belföldi községbe való tartózkodásra ítélték.¹⁹

2. MAGYAR ANYAGI JOGI SZABÁLYOZÁS 1913-IG

Finkey Ferenc szavaival élve kezdetben drákói szigorral léptek fel a koldus-csavargó rétegekkel szemben. Alkalmazták a halálbüntetést, gályarabságot, katonának állítást.²⁰ Ennek, és korábban ismertetett külföldi törvényalkotás tükrében kell tehát értelmezni a magyar viszonylatot a 20. században. A dolgházi intézmények felállításának igénye Magyarországon a 19. században fogalmazódott meg: Orczy Béla már 1888-ban a toloncházak helyett hatásosabbnak tartotta a dolgházak intézményét.²¹

A dánosi rablógyilkosság²² után nyilvánvalóvá vált a koldus-csavargó kérdés rendezésének mihamarabbi szükségessége. Finkey Ferenc, Samassa János és Balogh Jenő egyaránt dolgozott ki javaslatokat.²³ A szegényügy kérdése nem csupán pillanatnyilag kezelendő, hanem egy permanens probléma volt, melyre különböző alapok, gyűjtések hosszú távon aligha tudtak volna megoldást nyújtani.²⁴ Nagyványi Fekete Gyula világosan kifejtette, hogy „*halaszthatatlan reformra van szükség: büntető rendszerünket a dolgház intézményének behozatalával kiegészíteni kell.*”²⁵ A dolgház valószínűleg nem szüntette volna meg a problémát teljes egészében, de alkalmas lett volna a koldulók és csavargók számának csökkentésére.²⁶

¹⁵ Uo. 248-249. o.

¹⁶ Uo. 249-250. o.

¹⁷ Uo. 250. o.

¹⁸ Uo. 250. o.

¹⁹ Uo. 250. o.

²⁰ FINKEY (1933): *i. m.* 79-88. o.

²¹ Orczy Béla felszólalása, in *Képviselőházi napló*, 1887. II. kötet.

²² 1907-ben Dánoson feltehetőleg vándor cigányok rablógyilkosságot követtek el, 4 embert öltek meg.

²³ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve*, 1914, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 447-448. o.

²⁴ Ld.: Mandsion-house alap, in *Képviselőházi napló*, 1901. IV. kötet, 166. o.

²⁵ NAGYIVÁNYI FEKETE GYULA: A dolgház és lakói, in LÉDERER PÁL – TENCZER TAMÁS – ULISCSKA LÁSZLÓ (szerk.) „*A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok...*” *koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon*, 1998, Új Mandátum, Budapest, 130. o.

²⁶ FINKEY FERENC: A börtönügy jelen állapota és reformkérdései, in *A Jog*, 1904/48. szám, 347-348. o.

A magyar szabályozás meglehetősen elmaradott volt a közveszélyes munkakerülők kérdését illetően. A Csemegi-kódexben nem rendelkeztek a koldus, csavargó vagy munkakerülő egyénekről, csak a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról, azaz az 1879:40. tc. (a továbbiakban: Kihágási Btk.) passzusai adtak némi iránymutatás, de valóban hathatós védelem aligha volt. A büntetés javító – nevelő célzata a rövid tartamú elzárás során aligha tudott érvényesülni. A munkakényszert egyáltalán nem alkalmazta a Kihágási Btk., fogalomköre mindössze a csavargókra és koldusokra terjedt ki, a munkakerülőkről és egyéb, tiltott, közveszélyes „munkát” folytatókról nem szólt.

2.1. MEGOLDÁSI KÍSÉRLETEK, A PROBLÉMA MEGJELENÉSE A SAJTÓBAN 1913 ELŐTT

A sajtóban is felütötte fejét a tárgyalt kérdés. A Budapesti Hírlap 1889-ben a napi hírek között értekezett a Magyar Jogászegylet Börtönügyi Bizottságának üléseiről. *Fayer* a magyar büntetési rendszert túl szigorúnak vélte, s ezzel polémiába került többek között *Balogh Jenővel* is.²⁷ *Selley Sándor* rendőrtanácsos rámutatott a statisztikai eredményekkel is igazolható növekedésre a koldusok és a csavargók számában. *Zechmeister Károly* győri polgármester híve volt a dologházban foganatosított kényszermunkaházak létesítésének, támogatta a határozatlan tartamú büntetést, azonban tartamban és munkanemben törvényi megalapozottságot vélt elfogadhatónak.²⁸

Nagyiványi Fekete Gyula cikke a csavargókat osztotta két csoportra: koldulásból élőkre, valamint az „egyéb” tevékenységből létfenntartókra. E második körbe azon dolgozni nem akarók tartoztak, akik lopásból, rablásból, csalásból tartották el magukat. 25.000 főre becsülte ezen emberek számát a szerző. Üdvös megoldásként tekintett Európa számos országában már működő dologházra, s a belga Merxplast intézményét behatóan ismertette. A közvetlenül az igazságügyi kormányzás alá rendelt intézményben a beutaltak jellemzően mezőgazdasági munkát végeztek. Négy osztályban tett különbséget az elítéltek között: erkölcsetlenek, rendőri felügyelet alatt álló kisebb súlyú vétségeket elkövető visszaesők, akiknek előéletük alapján javulás várható, végezetül a három alkalomnál nem többször dologházba utaltak.²⁹

Az 1900-as évek elején a társadalom körében is felmerült az igény a munkátlan, dolgozni nem akaró tömegek helyzetének kezelésére. A Menedékhely a szenvedő emberiségnek egyesület gondnoksági jelentésében sürgették a dologházak felállítását, mivel a szociális támogató céllal létrehozott menedékházakban az emberek elszoktak a munkától és a „sok pálinkától szívbjajosak” lettek.³⁰

A Magyar Jogászgyűlés Büntetőjogi Szakosztályában 1911-ben értekezést tartottak és a közveszélyes népelemekkel szembeni megoldást kutatták. *Baumgarten Izidor* a társadalom hathatósabb védelembe érdekében arra kereste a választ, hogy a bíróság mit tehet a büntetettek említett csoportjával szemben. Ő a korlátozott, vagy beszámítási képességgel nem rendelkező elkövetők részére rendelt biztonsági intézkedések kidolgozásával foglalkozott. *Vámbéry Rusztem* a szabadság korlátozása nélkül nem tartotta megvalósíthatónak a társadalmi veszélyt rejtő egyének ártalmatlanná tételét, ám kijelentette, hogy oly intézkedésekre van szükség, melyek nem a társadalomra rónak egyéb terheket.³¹

Angyal Pál a biztonsági intézkedéseket elméletében az elmebetegeken kívül kiterjesztette a rendes elmeállapotú, ám életmódjából adódóan veszedelmes egyénekre, mintegy megelőzés gyanánt. Ennek 3 fokozatát vázolta: rendszeres rendőri felügyeletet, munkatelepre utalást valamint a kirívó esetekben kényszerdologházba internálást. Az ügyben eljárni hivatott hatóságként a védelmi bíróságot képzelte el. Ez három tagból állt volna: egy laikusból, egy ügynevezett bizalmi emberből és egy hivatásos bíróból.³²

Oberschall Pál a visszaesőkben rejlő kockázatot ismerte fel, s ezzel kapcsolatban nyújtott be határozatot. *Finkey* a visszaesőkre a szabadságvesztés büntetés letöltését követően biztonsági letartóztatást eszközölt volna. *Balog N. Imre* az iszákos életmódvezetésre vezette vissza a visszaesés okát. Hasonlóképpen vélekedett *Bernolák Nándor*, s emellett hangsúlyozta, hogy a hagyományos szociálpolitikai nem nyújthat megol-

²⁷ Napi hírek: A magyar jogász-egyesület, in *Budapesti Hírlap*, 1889/134. szám, 5. o.

²⁸ Napi hírek: A magyar jogászegyesület, in *Budapesti Hírlap*, 1889/288. szám, 6. o.

²⁹ NAGYIVÁNYI FEKETE GYULA: Minta – dologház, in *Budapesti Hírlap*, 1898/814. szám, 6. o.

³⁰ Dologház fölállítás in, *Budapesti Hírlap*, 1902/1. szám, 9. o.

³¹ Magyar jogászgyűlés in, *Budapesti Hírlap*, 1911/246. szám, 6-8. o.

³² Uo.

dást a közveszélyesekkel szemben. *Várady Zsigmond* az erkölcsi nevelést emelte ki célként. A jogászyülés világosan kifejezte azon igényét, hogy a koldulók és csavargók veszedelmeit a törvényhozás mielőbb orvosolja, s törvényjavaslat kidolgozását kérte.³³

3. TÖRVÉNYJAVASLAT A KÖZVESZÉLYES MUNKAKERÜLŐKRŐL

A képviselőház elé Balogh Jenő igazságügyminiszter 1913. május 6-án terjesztette be a törvényjavaslatot a közveszélyes munkakerülőkről. „(...) tettes egész egyéniségét, annak félelmetességét, annak a társadalomra veszélyes voltát kell vizsgálni és a hatálytalanná vált rövid tartamú büntetés helyett hosszabb tartamú, rendszerint határozatlan időtartamra szóló biztonsági rendszabállyal kell védelmet nyújtania jogrend és a közbiztonság számára.”³⁴

Az igazságügyi bizottság a közvetkezőképp vélekedett a javaslatról: „A közveszélyes munkakerülőről szóló törvényjavaslat előterjesztésével az igazságügyi kormány módot nyújtott a törvényhozásnak, hogy tettes jogunk egyik nagy fogatkozását megszüntesse s ezzel egy szerfelett kínosan érezhető társadalmi baj káros következményeit elnyomja és terjedését megakadályozza.”³⁵ A bizottság szükségesnek és célravezetőnek találta a törvényi szabályozást, de néhány kisebb módosítást eszközölt rajta.

A javaslat szerint a tettes munkakerülő életmódja miatt súlyosabban büntetendő „ha a tettes ellen alapos gyanuok merültek fel arra nézve, hogy bűncselekmények elkövetéséből él.”³⁶ A bizottság ezt félreérthetőnek vélte, ezért javasolta a szakasz módosítását, s ebben az értelemben már konkrét tények felmerülését kívánta meg.³⁷ Ugyancsak a 3. §-ban kifogásolták, hogy a közbiztonságra veszélyesség kitétel alapjául szolgálhat súlyosabb büntetéseknek, mivel ez a fogalom nem volt ismert a korábbi joggyakorlatban.

A 4. §-ban a kétes életmódú szerencsejátékosokat a szabadságvesztés büntetés mellett pénzbüntetéssel javasolta sújtani a bizottság. Az üzletszerűen szédelgés kifejezés szintén új fogalmat vezetett volna be, határozatlansága miatt ennek elhagyását javasolták. Az 5 §-ban a miniszteri javaslat csak súlyosabb esetekben tette lehetővé a dolgházba utalását az elkövetőnek, azonban a bizottság szerint nem a súlyosabb eset indokolja a dolgházba utalást, hanem maga a cél. A 17. §-ban a hatáskör tekintetében eszközöltek módosításokat, és javasolták a dolgházba utalt egyén dolgházba szállítását már az ítélet jogerőre emelkedését megelőzően. A Kbt. csavargókról és koldusokról szóló passzusait felváltották az új rendelkezések.³⁸ A törvényjavaslatot 1913. május 20-án a képviselőház elé terjesztette az igazságügyi bizottság, s elfogadását kérte.³⁹

1913. július 2-án a képviselőház üdvösen fogadta a dolgház intézményét, melyet *Blanár Béla* előadó nem kényszermunka-intézetnek, hanem a felnőttek iskolájának tekintett.⁴⁰ *Kenedi Géza* dolgházi munkául fölművelési feladatok elvégzését javasolta, ám az intézmény elnevezésével nem értett egyet, mivel szerinte ez megbélyegez, s téves képet fest az oda utaltakról.⁴¹ Ezzel, és a bírói kar tagjainak az új elvekre való felkészítésének szükségességével *Blanár Béla* is egyetértett. Összességében nem volt ellenállás a képviselőházban, gördülékeny volt a javaslat tárgyalása.

A képviselőház a részletes tárgyalás során a 9. §-hoz fűzött módosítás értelmében az országból kiutasítani törvény erejénél fogva csak lakó- vagy állandó tartózkodási hellyel nem rendelkező külföldit lehetett, ez a bíróság mérlegelési jogát képezte, továbbá az egy éves felső határ helyett 1 évtől 5 évig terjedő időkeretben indokolták ezt az intézkedést.⁴²

³³ Uo.

³⁴ Indokolás a közveszélyes munkakerülőről szóló törvényjavaslatához, in *Képviselőházi irományok*, 1910. XXVI. kötet, 711. szám, 240-289. o.

³⁵ Az igazságügyi bizottság jelentése a közveszélyes munkakerülőről szóló 771. számú törvényjavaslat tárgyában, in *Képviselőházi irományok*, 1910. XXVI. kötet, 433. o.

³⁶ Uo. 436. o.

³⁷ A bizottság által tett javaslat: „ha oly tények merültek fel, amelyekből megállapítható, hogy a tettes rendszerint bűncselekmények elkövetéséből tartja fenn magát”.

³⁸ Uo. 439. o.

³⁹ Uo. 444. o.

⁴⁰ *Blanár Béla* felszólalása, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet, 34-36. o.

⁴¹ *Kenedi Géza* felszólalása, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet, 38-40. o.

⁴² Módosítások a közveszélyes munkakerülőről szóló tc. javaslatában, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet, 41. o.

A 14. §-t kiegészítették Okolicsányi László javaslata alapján: ha a feltételes szabadságrabocsátás esetén a felügyelőbizottság határozatát az igazságügyminiszterhez megküldték fellebbezés céljából, az ügy végzetéig felfüggesztették a végrehajtást.⁴³ A 18. §-ba felvették, hogy jogkövetkezmények szempontjából a dologház a fogház sorsát osztja.⁴⁴

A képviselőház harmadszori olvasásban elfogadta a javaslatot,⁴⁵ s megküldte a főrendiházhoz. 1913. június 13-án a főrendiház közjogi és törvénykezési bizottsága Wlassics Gyula elnöklete alatt elfogadásra ajánlotta a tervezetet, azzal egyetértve.⁴⁶

A Népszava bírálta Balogh Jenő igazságügyminisztert a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslat miatt. „Az a törvényhozás, amelynek parancsolói az igazi bűnösök, drákói szigorral, páratlan kegyetlenséggel veszi üldözőbe a társadalom legszomorúbb páriáit.” A lap szerint a panamázókat indokoltabb lett volna büntetőjogi úton felelősségre vonni. Súlyosan ítélték meg a dologház jellegét: „A dologház, legyünk tisztában azzal, annyit jelent, mint fegyház.” A legbrutálisabb osztálytörvénynek tartották. „A dologház pokla elnyel mindenkit, akit a vidéki rendőrbasáink és járásbíráink judiciuma odataszít.”⁴⁷

4. TÖRVÉNY A KÖZVESZÉLYES MUNKAKERÜLŐKRŐL

Az 1913:21. tc. Finkey szerint „(...) energikus szigorral állapítja meg a léha, munkakerülő egyénnel szemben a teljes sikert biztosítani hivatott intézkedéseket (...)”⁴⁸ A pozitivista büntetőjogi iskola gondolatmenetét követve biztonsági rendszabályt vezetett be a közveszélyesekre. „Közveszélyesek azok, akiknek valamely oly tulajdonsága van, hogy annak folytán normális viszonyok közt a legcsekélyebb ingerre is jogsértésre ragadtatják el magukat.”⁴⁹

Az 1. § a büntetendőség feltételeit rendezte, eszerint keresetre utalt, munkaképes egyén büntetendő, aki egyúttal munkakerülő életmódot is folytat. Az alkalmi munkakerülőket büntette kihágásért 2 hónapig tartó elzárással, ez kisebb jelentősége miatt a közigazgatási hatóságok hatáskörét képezte.

A visszaesők vétséget követtek el, rájuk relatíve határozott büntetést szabott ki a törvény: 8 naptól 3 hónapig terjedő fogházat.⁵⁰ Az a csavargó, aki munkakerülésből házról-házról járt, koldult, és ilyen jellegű tevékenységért már kétszer volt büntetve, ha az újabb alkalomig nem telt el két év, vétséget követett el.⁵¹ A tételkeret emelkedett,⁵² ha a tettes életmódja egyúttal családjára erkölcsileg káros hatást gyakorolt, vagy megalapozott volt a gyanúja annak, hogy bűncselekményekből származó haszonból él.⁵³

Kétes foglalkozású egyénekkal szemben is megoldást keresett a törvény. A dologházat kiterjesztette azokra, akik nyilvános helyen folytatott tiltott szerencsejátékból éltek vagy mások hiszékenységet üzletszerűen kihasználták vagy kéjnővel tartatták ki magukat.⁵⁴ A vázolt esetekben a dologház opcionális lehetőség volt, ha azt a munkára nevelés és rendes életmódhoz szoktatás indokolta.

Garanciális szabály, hogy dologházba bíróság ítélettel utalhatott, s súlyosabb esetben kizárólag a járásbíró, s erre módja is volta 2-4. §-ban foglaltak esetében fogházbüntetés helyett.⁵⁵ Visszaeséskor azonban ítélettel fogházbüntetés kiszabása nélkül azonnal dologházba utalták a tettest.⁵⁶ Mellőzhették a dologhá-

⁴³ Okolicsányi László javaslata, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet, 41-42. o.

⁴⁴ Közveszélyes munkakerülőkről szóló tv. javaslat részletes vitája, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet 42.o.

⁴⁵ Kivonat a képviselőház 1913. évi június hó 3-án tartott 453-ik ülésének jegyzőkönyvéből, in *Főrendiházi irományok*, 1910. XIV. kötet, 637. szám, 67. o.

⁴⁶ A főrendiház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentése a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslat tárgyában, in *Főrendiházi irományok*, 1910. XIV. kötet, 668. szám, 390. o.

⁴⁷ Közveszélyes törvényjavaslat a közveszélyes munkakerülőkről, in *Népszava*, 1913/129. szám, 15. o.

⁴⁸ FINKEY (1914): i. m. 449. o.

⁴⁹ Indokolás a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslathoz, in *Képviselőházi irományok*, 1910. XXVI. kötet, 711. szám, 268. o.

⁵⁰ 1913:21. tc. 2. §.

⁵¹ ANGYAL PÁL – ISAÁK GYULA: *Büntetőtörvénykönyv II.*, 1941. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 305. o.

⁵² Az eredeti javaslat tartalmazott még egy kitétel: a közveszélyes egyéneket is büntette maximum hat hónapig terjedő fogházzal, ez azonban az igazságügyi bizottság jelentése nyomán túlzottan megfoghatatlan fogalomnak számított.

⁵³ 1913:21. tc.3. §.

⁵⁴ 1913:21. tc. 4. §.

⁵⁵ 1913:21. tc. 5 és 17. §.

⁵⁶ 1913:21. tc. 6. §.

zat, s helyette fogházat szabhattak ki arra az elkövetőre nézve, akinek az egyénisége és az eset körülményei valószínűsítették a büntetés letelte utáni dolgos életét.⁵⁷ A Csemegi-kódex vonatkozó rendelkezéseit nem lehetett alkalmazni, így nem enyhíthették a büntetést.

Ha megállapítottan a munkakerülő életmóddal összefüggésben követett el a tettes élet, testi épség, szemérem vagy vagyon elleni büntetést vagy vétséget a bíróság ítélettel szintúgy dolgházba utalhatta. Minderre a szabadságvesztés büntetés letöltése után kerülhetett sor, kivételesen azonban a fogházbüntetést is a dolgházban tölthette ki az elkövető.⁵⁸ Ebben az esetben kizárt volt az elítélt feltételes szabadlábra bocsátása és közvetítő intézetbe szállítása.⁵⁹ Fiatalkorúakat csavargás, koldulás miatt nem lehet dolgházba utalni. A törvény ismerte a kitiltás és kiutasítás intézményét.⁶⁰

Relatív határozott tartamú volt az ítélet, alsó- és felső határát a törvény 1 illetve 5 évben állapította meg, ebbe az időtartamba a dolgházban végrehajtott fogházbüntetés nem számított bele.⁶¹ Mindez az igazságügyminiszter indokolása szerint nem sértette az egyén szabadsághoz való jogait, hisz mind a társadalom mind az ő érdeke, hogy belőle tisztességes dolgos polgár váljék.⁶²

Dolgház mellett felállított felügyelő hatóság garanciális szempontként szolgált az elítéltek számára, ezt az igazság- és belügyminiszter rendelettel szabályozta.⁶³ Az elfogadott törvény a törvényjavaslathoz képest meghatározta tagjai számát, mely ötnél kevesebb és tíznél több nem lehetett, az összetételükben azonban nem történt módosítás: királyi bíróság, a királyi ügyészség és a rendőri hatóság tagjai, valamint a dolgház vezetői és más alkalmas egyének lehettek a tagjai.⁶⁴ Jogorvoslati fórumként az igazságügyminiszter szolgált, mind a hatóság képviselője mind az elítélt számára.⁶⁵

A vegyes és záró rendelkezések a hatáskörökről valamint a törvény hatályáról rendelkeztek. A munkaképes, ám munkakerülő vagy munkakerülésből csavargó életmódot folytató személyt a közigazgatási hatóság, a székesfővárosi magyar királyi államrendőrség területén a magyar királyi államrendőrség, a határrendőrség területén pedig a határrendőrség elzárással rendelte büntetni. A gyanúsítottat már az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság ideje alatt is munkával kellett ellátni, célszerűségi szempontból a dolgházra ítélt elkövetőt az ítélet meghozatalát követően, annak jogerőre emelkedését megelőzően pontosan ezen okból azonnal dolgházba szállíthatták.⁶⁶ A munka alóli felmentésre nem volt lehetőség,⁶⁷ és a munkára kényszerítés tilalma is értelmetlenné vált e tekintetben. Az elmebeteg tetteseket kivette a szabályozás köréből, s a közigazgatási hatóságok hatáskörébe sorolta a vonatkozó külön törvény megalkotásáig.⁶⁸

⁵⁷ 1913:21. tc. 6. §.

⁵⁸ 1913:21. tc.7 §.

⁵⁹ 1913:21. tc. 18. §.

⁶⁰ Vö.: 1879:40. tc. 70. § és az1913:21. tc. 9. §.

⁶¹ 1913:21. tc. 7. §.

⁶² Indokolás a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslathoz, in *Képviselőházi irományok*, 1910. XXVI. kötet, 711. szám, 245-289. o.

⁶³ 1913:21. tc. 13. §.

⁶⁴ 1913:21. tc. 13. §.

⁶⁵ 1913:21. tc. 14 - 15. §.

⁶⁶ 1913:21. tc. 17. §.

⁶⁷ „Az 1878:V. tc. 41. §-át és az 1879:XL. tc. 18. §-ának második bekezdését az e törvény alapján elítéltekre nem lehet alkalmazni.”

⁶⁸ 1913:21. tc. 19. §.

5. A DOLOGHÁZ GYAKORLATI MEGVALÓSULÁSA, AVAGY RENDELETEK A KÖZVESZÉLYES MUNKA-KERÜLŐKRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY VÉGREHAJTÁSÁHOZ

A törvény gyakorlati megvalósulását az ideiglenesség jellemezte, ezt jól tükrözi, hogy az igazságügyminiszter átmeneti jelleggel férfiak és nők részére két külön – eredetileg nem ilyen célra rendelt és főszabályként nem e célra fenntartott – intézmény elkülönített részében rendelte el a végrehajtást.⁶⁹ „Dologházul egyelőre férfiakra nézve a jászberényi királyi járásbírói fogházat, nőkre nézve pedig a kalocsai királyi törvényszéki fogházat jelölöm ki.”⁷⁰

Az igazságügyminiszter rendeletben⁷¹ szabályozta a dologházak szervezetét és rendtartását, valamint a dologházi felügyelőhatóságot.⁷² A dologházba utaltakat el kellett különíteni a szabadságvesztés büntetésre ítéltokről. Mivel nem rendelkeztek külön épületekkel, fogházak elkülönített részén létesítettek ilyen intézményeket. Ennek okán külön személyzet nem állt rendelkezésre, hanem a fogháziak látták el a tennivalókat. Törvényszéki fogház mellett a királyi ügyész, járásbírói fogház mellett kijelölt dologház esetén a járásbíró végezte a főnöki feladatokat.⁷³ Mind a végrehajtás elhalasztását, mind a félbeszakítását az igazságügyminiszter engedélyezhette.⁷⁴

A dologházak mellett működő felügyelő hatóságok hatásköre kiterjedt a dologházba utalt egyénekre, és az onnan már szabadon bocsátottakra is. Az elnököt a királyi bíróság, a királyi ügyészség és a rendőri hatóság tagjai közül, a királyi főügyész meghallgatásával, a királyi ítélőtábla elnökének javaslata alapján az igazságügyminiszter 3 évre nevezte ki. A felügyelőhatóság tagjainak jogállása tiszteletbeli volt, első kinevezésükkor az illetékes királyi törvényszék elnöke előtt esküt vagy fogadalmat tettek.⁷⁵

A hatóság legfontosabb feladatai közé tartoztak: a működés céltudatos és szabályszerű vizsgálata, igazságügyminiszternek jelentéstétel a hiányosságokról, feltételes szabadságra bocsátásról döntés – a feltételes szabadságra bocsátottak elhelyezéséről gondoskodás, róluk nyilvántartás vezetés és felettük felügyeletet biztosítása, továbbá véleménynyilvánítás a visszaállításukkal kapcsolatban –, a nem rendes elmeállapotúak elbocsátása a dologházból.⁷⁶ Hatáskörét és döntési jogkörét testületben gyakorolta, mely legalább három tag jelenléte esetén volt határozatképes. Szavazategyenlőség esetén az elnök álláspontja volt a meghatározó.⁷⁷

A dologházi rendtartásra a fogházrendtartásra vonatkozó rendeletet a módosításoknak megfelelően kellett alkalmazni. A beutaltakról törzskönyvet vezettek. Éjjel magánzárkában, nappal pedig munkanemek szerint különítették el a bentlakókat. A visszaesőket lehetőség szerint el kellett különíteni a többiektől, s megkülönböztető jelzéssel ellátni. A munka nemét nem választhatták meg, munkavégzés az állam javára s magánosoknál az intézményen kívül egyaránt lehetséges volt. A napi munkaidő 10 óra volt, a beutaltak az ünnepnapokat megülhették a vallásuknak megfelelően.⁷⁸

Az intézményben gondoskodtak a vallásgyakorlás biztosításáról és az oktatásról is. Heti 2 óra vallási oktatás és a heti egy istentisztelet kötelező volt. Naponta 1 órát tölthettek szabadlevegőn, orvosi utasításra ez a tartam növekedhetett. A levelezést a fogház főnöke ellenőrizte, az ő engedélyével lehetőség volt hetente több mint 2 levél fogadására. Hetente 1 látogatást engedélyeztek, a felügyelőhatóság tagjai és patronázsegyesületek képviselői azonban nem estek e korlátozás alá.⁷⁹

A beutaltakat havonta 4 alkalommal a végzett munka mennyisége és minősége alapján az előképzettség függvényében a fogház főnöke minősítette, s 4-től 0-ig terjedő skálán kaptak szorgalmi jegyet. Kedvezményt azok kaphattak, akiknek szorgalmi jegyeinek összege havonta elérte a 18-at, iskolai oktatás nélkül a

⁶⁹ A magyar kir. igazságügyminiszter és belügyi miniszter 41.410/1913. I.M. számú rendelete a közveszélyes munkakerülők bünyői nyilvántartása tárgyában rendelkezett.

⁷⁰ A közveszélyes munkakerülőkéről szóló 1913:21. tc.-ben a dologházra vonatkozólag megállapított rendelkezéseknek életbelépéséről és végrehajtásáról szóló m. kir. igazságügyminiszter 1915. évi 68.400 I.M. számú rendelete, Magyar Rendeletek Tára (a továbbiakban: MRT) 1915., Pesti Könyvnyomda –Részvénytársaság, Budapest, 2241. o.

⁷¹ A dologházak szervezetének és rendtartásának, valamint a dologházi felügyelő-hatóságnak ideiglenes szabályozásáról szóló m. kir. igazságügyminiszter 1916. évi 62.000 I.M. számú rendelete, MRT (a továbbiakban: Dologházi r.)

⁷² 1916. december 10-én adta ki rendeletét Balogh Ernő, s december 20-án lépett hatályba.

⁷³ Dologházi r. 3. §.

⁷⁴ Dologházi r. 4. §.

⁷⁵ Dologházi r. 5-6. §.

⁷⁶ Dologházi r. 7. §.

⁷⁷ Dologházi r. 8. §.

⁷⁸ Dologházi r. 9-17. §.

⁷⁹ Dologházi r. 18-22. §.

16-ot. A kedvezmény munkaidő csökkentés, élelmiszeradag növelés és dohányzás engedélyezése voltak. Havonta egyszer 3 óra szabadidőt vagy távozási engedélyt csak legalább 6 hónap kifogástalan magaviselet és minimum 18 szorgalmi pont esetén lehetett kapni. A távozási engedély korlátozás alá esett, s megszegése súlyos fegyelmi következményekkel járt. Például a kurtavas, a sötétzárka, a böjt, a kemény fekvőhely. Mind a kedvezmények mind a fegyelmi büntetések esetén a fogház főnöke volt jogosult dönteni. Garanciális szabály volt, hogy a felügyelő hatóság tagjai ellenőrizhették ezen rendelkezéseket, gátat szabva a joggal való visszaélésnek.⁸⁰

Egy év eltelte után a fogház főnöke hivatalból jelentést készített a felügyelő hatóság részére. „*A felügyelő hatóság a dologházba utaltat csak akkor bocsátja feltételes szabadságra, ha kellő szorgalmat s jóviseletet tanúsított s egyéniségének átalakulása folytán alapos reményt nyújt arra, hogy szabadonbocsátása esetében munkás és rendes életmódot fog folytatni, és ha számára megfelelő munka biztosítva van*”⁸¹ – mindezt pedig a szorgalmi jegyek havi átlagával mérték.

Ha a feltételes szabadságot megtagadták, arról ismételt 6 hónap elteltével a felügyelő hatóság tagja, a fogház főnöke, az igazságügyminiszter kiküldöttje, valamint a beutalt és annak hozzátartozója kérelmére határoztak.⁸² A fogház főnöke gondoskodott a munkaalkalmakról, melyeket nyilván tartott, s melyekről egyeztetett az elítélttel.⁸³

A feltételes szabadságot kimondó határozatban ki kellett jelölni a tartózkodási helyet, ennek során pedig figyelembe kellett venni az esetleges kitiltásokat. A szabadonbocsátás előtt a kijelölt hely rendőrhatóságát, lelkészét és az ott működő patronázsegyesületet értesíteni kellett. A feltételes szabadság tartama 1 év volt, mely során folyamatos rendőri felügyelt alatt állt az elbocsátott, továbbá a munkaadónál is le kellett jelentkeznie. A feltételesen szabadonbocsátottakról az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal vezette a nyilvántartást.⁸⁴ A szabadon bocsátás az 1 év eredményes leteltével vált véglegessé.

Dologház visszaállítását a feltételes szabadság tartama alatt elkövetett büntett vagy vétség, iszákos, erkölcstelen vagy munkakerülő életmód, továbbá a felügyeleti szabályok egyéb súlyos megszegése miatt alkalmazták. A nyilvános tárgyalás a királyi járásbíró hatáskörébe tartozott, ahol a feltételesen szabadon bocsátottnak, a királyi ügyészség képviselőjének jelen kellett lenni. A tárgyalást végzéssel zárták, ahol a feltételes szabadságot fenntartották vagy visszautalták a dologházba. Utóbbi esetben az 1-5 évig terjedő időszakba a korábbi dologházban töltött idő és feltételes szabadság tartama nem számított bele.⁸⁵ Nem rendes elmeállapot vagy tartósan munkaképtelenné válás esetén a felügyelő bizottság elbocsátotta a beutaltat a dologházból, ehhez a fogházorvos véleményén kívül más orvos véleményét is figyelembe vehette.⁸⁶

5.1. DOLOGHÁZ INTÉZMÉNYE A JOGGYAKORLATBAN

A hatásköri bíróság megállapításai alapján a korábban említett cigánykérdést rendezte a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvény. „*A rendes bíróság hatáskörébe tartozik az eljárás, amikor nyilvánvalóan élet-erős és munkaképes vándorcigányok hivatásszerűen kóborolnak, koldulnak és a személy- és vagyonbiztonságra nézve alaposan gyanúsak, emellett a csavargás és engedély nélküli koldulás hivatalból üldözendő kihágásaiban tettenérettek, végül pedig kóbor életmódjukkal magukkal hurcolt apró gyermekeik erkölcsiségét romlásnak és veszélynek teszik ki.*”⁸⁷

A jogalkalmazásban kristályosodtak ki bizonyos elvei az új szabályozásnak. A II. világháborút megelőzően visszacsatolt cseh szlovák és román területek tekintetében is alkalmazhatták a bíróságok a törvényt, úgymond *ex tunc* hatállyal, s nem kellett vizsgálni, hogy a szabályozás súlyosabb joghátránynak minősült-e vagy sem.⁸⁸

⁸⁰ Dologházi r. 23-26. §.

⁸¹ Dologházi r. 29. §.

⁸² Dologházi r. 29-30. §.

⁸³ Dologházi r. 32. §.

⁸⁴ Dologházi r. 33-34. §.

⁸⁵ Dologházi r. 39-41. §.

⁸⁶ Dologházi r. 42. §.

⁸⁷ ANGYAL-ISAÁK: *i.m.* 304. o.

⁸⁸ ANGYAL-ISAÁK: *i. m.* 305. o.

Börtönbüntetést nem lehetett dologházban letölteni, összbüntetésként sem lehetett dologházat kiszabni. A bíróság nem volt a vádló indítványához kötve dologház kiszabás tekintetében, a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896:33. tc. alapján ugyanis intézkedéseknél a bíróság szabadon határozhatott.⁸⁹

A büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1928:10. tc. (a továbbiakban: II. Bn.) 28. §-a szerinti semmisségi ok volt, ha a bíróság a szabadságvesztés – büntetését töltő elítélttel szemben a dologházi őrizetet a szabadságvesztés – büntetés kiállításának napjától kezdődően rendelte el, úgyszintén, ha az ítéletben a dologházi őrizet tartamát meghatározza.⁹⁰

Azt a külföldit, akit kiutasítottak az országból, a dologházból való feltételes szabadságra bocsátása esetén kényszerűtlevéllel kellett ellátni az illetékes rendőrhatalóságnak történő átadás során.⁹¹

6. A SZABÁLYOZÁS KRITIKÁJA ÉS HALÁLTUSÁJA

A dologház intézménye habár büntetési intézetnek tűnt berendezkedése alapján valójában munkára nevelő intézmény volt.⁹² Az Igazságügyi Közlönyben közölt felügyelőhatósági kinevezések, a napilapok hasábjain megjelent cikkek alapján arra lehet következtetni, hogy a dologház formálisan mindenképp működött. Erre utal a mellékelt táblázat is, mely Szöllősy Oszkár munkája alapján mutatja a dologházi őrizetben lévők számát. A szerző véleménye szerint a biztonsági rendszabály csekély számú alkalmazásának oka a „vitatható körülmények” voltak. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a törvényben lefektetett célok hiányosan valósultak meg, mind az intézmények mind a hasznos munkavégzés tekintetében.⁹³

	1916	1922	1930
Nők	132	22	37
Férfiak	90	17	33

1. táblázat: Dologházba szállított elkövetők száma.⁹⁴

Gönczöl Katalin munkájában szereplő táblázat alapján jól látszik, hogy a jogerősen dologházba ítélték száma átlagosan még a 0,05%-ot sem érte el.⁹⁵ Ezt indokolhatta az, hogy az első világháború megakadályozta a szabályozás kiépülését, valamint a bíróságok tartózkodtak ezen új intézmény alkalmazásától.

A korabeli forrásmunkák és az 1928:10. tc. előkészítése kapcsán olvasottakból is világossá válik a dologházi szabályozás csökevényes megvalósulásának mivolta, azonban az intézmény alkalmazásának egészen megszüntetéséig megtalálhatóak nyomai.⁹⁶ Ezt támasztja alá az általam tanulmányozott kalocsai női dologház fogolytörzskönyve is, melyben 1950-ig nyomon követhetőek a kikerülési dátumok, az említett évben azonban megszűntek a feljegyzések.⁹⁷ Mindez azt bizonyítja, hogy a dologház intézménye egy működő intézkedés volt.

A mellékelt táblázat mutatja, hogy az intézménybe utaltak 11% követett el fegyelmi vétséget, általában mielőbbi kikerülés reményében azonban jól viselték magukat. A feltételes szabadságra bocsátás az 1 év minimum letelte után jellemző volt a dologházból. Az intézmény alkalmas volt a tartósan munkaképtelen egyének kiszűrésére, így gyakorlatban megvalósult az a büntetőpolitikai cél, hogy a munkaképtelen egyéneket kivonják a büntetőjogi felelősségre vonás alól.⁹⁸

⁸⁹ ANGYAL-ISAÁK: *i. m.* 306-312. o.

⁹⁰ VARGHA FERENC–ISAÁK GYULA: *Bűnvádi perrendtartás*, 1928, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 390. o.

⁹¹ A dologházba utalt, és az országból kiutasításra is ítélt külföldiek feltételes szabadságra bocsátása esetében a kiutasítás végrehajtásáról szóló m. kir. igazságügyminiszter 4.600/1932. I.M. számú rendelete, MRT. 160. o.

⁹² FINKEY (1914): *i. m.* 446. o.

⁹³ SZÖLLŐSY OSZKÁR: *Magyar börtönügy*, 1935., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság Kiadása, Budapest, 273. o.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ GÖNCZÖL (1991): *i. m.* 57. o.

⁹⁶ Szerző saját levéltári kutatásai alapján.

⁹⁷ Szerző saját levéltári kutatómunkája alapján a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában.

⁹⁸ Szerző saját levéltári kutatómunkája alapján Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában.

Kalocsai női dologház beutaltjainak statisztikai jellemzői (60 fő alapján)	
Írni – olvasni tudás	53 fő
Jó magaviselet	30 fő
Rossz magaviselet	7 fő
Dologházba visszautalt	4 fő
Elbocsátás tartós munkaképtelenség miatt	10 fő
Feltételes szabadságra bocsátott	18 fő
Korábban követett el büntetést, vétséget	33 fő
Korábbiak kihágást követett el	15 fő
Kalocsai ügyészség elnökének szóbeli rendelete alapján háborús és egyéb okok miatt félbeszakították dologházi büntetését	15 fő

2. táblázat: A kalocsai női dologház beutaltjainak statisztikai jellemzői.⁹⁹

A sajtójában a kortársak véleménye közül Pap Géza miniszteri osztálytanácsos cikkét emelném ki, mely a Munkásügyi Szemle hasábjain jelent meg, ezt közölte a Népszava. A tárgyalt korszak sajtójában e hetilap negatív véleménnyel bírt az új intézkedésről, s ennek talán egyik legkifejezőbb megnyilvánulása volt ez az írás. „Mi egyáltalán is kételkedünk abban és a törvényhozónak sem szabad azzal a hiu reménnyel áztatnia magát, hogy a dologház alkalmas nevelési eszköz.” Tartott a nehéz bizonyítási kérdésektől, a sztrájkoló dologházba utalásától, a munkakeresés miatt vándorló egyének csavargónak titulásától. A törvény „a szociális tartalom tekintetében való vérszegénységet” viselte magán szerinte.¹⁰⁰ Ez a megállapítás azonban kellő kritikával kezelendő a korábban vázoltak tekintetében.

A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről szóló 1950:2. tv. (a továbbiakban: Bt.) tárgyalása során a Csemegi-kódex Általános Részét, majd az azt követő büntetőnovellákat kapitalista szellemű törvényhozási munkáknak titulálták, fegyvernek a tőkés kezében.¹⁰¹ A részletes indokolásban megfogalmazottak támasztották alá azt a nézőpontot, mely alapján egyedüli szabadságvesztés büntetési fokozatként a börtönt vezették be. „A szabadságvesztésbüntetéseknek ez a változatos sokasága szükségtelen, sőt egyenesen káros, mert a büntetőtörvények alkalmazását nagymértékben megnehezíti. Megfelelő intézetek hiányában a különböző szabadságvesztésbüntetések végrehajtásánál nem is érvényesülhetnek azok a különbségek, amelyeket a jogszabály szem előtt tartott”¹⁰²

Molnár Erik előadó szerint „A benyújtott törvényjavaslatnak (...) éppen az a célja, hogy a felszabadulást követően országunkban végbement gazdasági, társadalmi és politikai átalakulás alapján kifejezésre juttassa azokat az új büntetőjogi alapelveket, amelyek a magyar munkásosztály és dolgozó parasztság államat büntető igazságszolgáltatásában vezetik.”¹⁰³ A büntetés céljává végérvényesen a javítás, nevelés és viszsztatartás váltak. A javító- nevelő munka az Alkotmányban rögzített dolgozó nép érdekeit volt hivatott megvédeni a felszólaló szerint.¹⁰⁴

Orbán László szólt hozzá a javaslatához, mely során kifejtette a javító-nevelő „hazug és hamis megjelenési voltát” a kapitalista rendszerben. „Elvben a kapitalista büntetőjog is ismerte a büntetésnél az elkövető megjavításának, nevelésének célzatát. Jól tudjuk azonban, hogy ez csak hazug képmutatás volt. A gyakorlatban a kapitalista világban, aki egyszer közönséges bűnözés miatt bíróság elé, börtönbe került, annak sorsa meg volt pecsételve.”¹⁰⁵

⁹⁹ Szerző saját levéltári kutatómunkája alapján a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában.

¹⁰⁰ A csavargó törvényről, in *Népszava*, 1913/205. szám, 2-3. o.

¹⁰¹ Országgyűlési napló, 1949. II. kötet, 70. o.

¹⁰² Indokolás a büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény szövegéhez, in *Igazságügyi Közlöny*, 1950/1. szám, 38. o.

¹⁰³ Molnár Erik felszólalása, in *Országgyűlési napló*, 1949. II. kötet, 72. o.

¹⁰⁴ Orbán László felszólalása, in *Országgyűlési napló*, 1949. II. kötet, 75-83. o.

¹⁰⁵ Sásdi Ernő felszólalása, in *Országgyűlési napló*, 1949. II. kötet, 81. o.

Sásdi Ernő örömmel deklaráta, hogy a javaslat leszámolt a szabadságvesztés büntetések zűravaros voltával, s egyedüli nemként a börtönt ismerte el a továbbiakban. „Teljesen a törvényesség álláspontjára helyezkedik és kiküszöböl minden önkényt a javaslat akkor, amikor mellőzi a határozatlan időtartamú büntetés rendszerítését.”¹⁰⁶

Tóth Endre hosszasan kifejtett gondolatai világosan érzékeltették, hogy a büntetőjog pusztán alárendeltetett az állampolitikai céloknak, azoknak kiszolgálójává, eszközévé vált. Az individualizmusnak búcsút intve a közösség, a társadalmi tulajdon váltak új etalonná. A gazdasági és társadalmi viszonyokat az új elvek szerint a büntetőjognak is le kellett képeznie. A büntett – vétség dichotóm felosztása a bűncselekményeknek megszűnt, a büntett fogalom vált általánossá, melyet az új törvény következetesen meghatározott.¹⁰⁷

Halász Aladár sem vélekedett az előzőekhez képest másként, ő is üdvözölte a javaslatot. „Ez a törvényjavaslat minden rendelkezésével a haladást szolgálja, minden rendelkezésével fokozni kívánja...”¹⁰⁸ Ries István igazságügyminiszter beszéde zárta a részletes vitát, melyet követően a javaslatot az országgyűlés egyöntetűen elfogadta.

Dolgozatom által tárgyalt intézményt végül a Btá.-t hatályba léptető 1950:39. számú törvényerejű rendelet 2. § helyezte hatályon kívül,¹⁰⁹ s ez a dolgház 37 éves pályafutásának végét jelentette.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] ANGYAL PÁL – ISAÁK GYULA: *Büntetőtörvénykönyv II.*, 1941. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- [2] FINKEY FERENC: A börtönügy jelen állapota és reformkérdései, in *A Jog*, 1904/48. szám, 347-348. o.
- [3] FINKEY FERENC: A csavargás és a koldulás szabályozása kriminálpolitikai szempontból, in *Könyvlenyomat a Jogállam 1905. évi 4. és 5. számából*, 1905, Budapest.
- [4] FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve*, 1914, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- [5] FINKEY FERENC: *Büntetéstan problémák*, 1933, Sylvester irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- [6] FRIEDMANN: ERNŐ: *A határozatlan tartamú ítéletek*, 1910, Budapest.
- [7] GÖNCZÖL KATALIN: *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*, 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [8] GÖNCZÖL KATALIN: *Bűnös szegények*, 1991, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [9] HACKER ERVIN: *Bevezetés a büntetőjog bölcselétébe*, 1924., Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda, Pécs.
- [10] IRK ALBERT, in *Budapesti Hírlap*, 1913/114. szám, 1-2. o.
- [11] MEZEY BARNA: A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon, in *Jogtörténeti Értekezések*, 1983., Budapest, 89-91. o.
- [12] NAGYIVÁNYI FEKETE GYULA: A dolgház és lakói, in „*A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok... koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon*, 1998, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 130. o.
- [13] RIBTON-TURNER, CHARLES JAMES: *A history of vagrants and vagrancy and beggars and begging*, 1887, Chapman and Hall, London.
- [14] SZÖLLÖSY OSZKÁR: *Magyar börtönügy*, 1935, Révai Testvérek Irodalmi Intézet.
- [15] VARGHA FERENC – ISAÁK GYULA: *Bűnvádiperrrendtartás*, 1928, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1] 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről.
- [2] 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a kihágásokról.
- [3] 1913. évi XXI. törvénycikk a közveszélyes munkakerülőkről.
- [4] 1928. évi X. törvénycikk a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek a szabályozásáról.
- [5] 1950. évi II. törvény a Büntető Törvénykönyv Általános Részéről.
- [6] A magyar kir. igazságügyminiszter és belügyi miniszter 41.410/1913. I.M. számú rendelete.
- [7] A közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913: 21. tc.-ben a dolgházra vonatkozólag megállapított rendelkezéseknek életbelépéséről és végrehajtásáról szóló m. kir. igazságügyminiszter 1915. évi 68.400 I.M. számú rendelete.
- [8] A dolgházak szervezetének és rendtartásának, valamint a dolgházi felügyelő-hatóságnak ideiglenes szabályozásáról szóló m. kir. igazságügyminiszter 1916. évi 62.000 I.M. számú rendelete.

¹⁰⁶ Tóth Endre felszólalása, in Országgyűlési napló, 1949. II. kötet, 87. o.

¹⁰⁷ Tóth Endre felszólalása, in Országgyűlési napló, 1949. II. kötet, 90-93. o.

¹⁰⁸ Halász Aladár felszólalása, in Országgyűlési napló, 1949. II. kötet, 93. o.

¹⁰⁹ A büntetőtörvénykönyv általános részének hatálybaléptetéséről szóló 1950:39. tvr.

- [9] A dologházba utalt, és az országból kiutasításra is ítélt külföldiek feltételes szabadságra bocsátása esetében a kiutasítás végrehajtásáról szóló m. kir. igazságügyminiszter 4.600/1932. I.M. számú rendelete.
- [10] A büntetőtörvénykönyv általános részének hatálybaléptetéséről szóló 1950: 39. tvr.

ORSZÁGGYŰLÉSI DOKUMENTUMOK

- [1] A főrendiház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentése a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslat tárgyában, in *Főrendiházi irományok*, 1910. XIV. kötet, 668. szám.
- [2] Az igazságügyi bizottság jelentése a közveszélyes munkakerülőkről szóló 771. számú törvényjavaslat tárgyában, in *Képviselőházi irományok*, 1910. XXVI. kötet.
- [3] Blanár Béla felszólalása, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet.
- [4] Halász Aladár felszólalása in, *Országgyűlési napló*, 1949. II. kötet.
- [5] Indokolás a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslatához, in *Képviselőházi irományok*, 1910. XXVI. kötet, 711. szám.
- [6] Kenedi Géza felszólalása, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet.
- [7] Kivonat a képviselőház 1913. évi június hó 3-án tartott 453-ik ülésének jegyzőkönyvéből, in *Főrendiházi irományok*, 1910. XIV. kötet, 637. szám.
- [8] Közveszélyes munkakerülőkről szóló tv. javaslat részletes vitája, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet.
- [9] Módosítások a közveszélyes munkakerülőkről szóló tv. javaslatában, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet.
- [10] Molnár Erik felszólalása, in *Országgyűlési napló*, 1949. II. kötet.
- [11] Okolicsányi László javaslata, in *Képviselőházi napló*, 1910. XIX. kötet.
- [12] Orbán László felszólalása, in *Országgyűlési napló*, 1949. II. kötet.
- [13] Orczy Béla felszólalása, in *Képviselőházi napló*, 1887. II. kötet.
- [14] Sásdi Ernő felszólalása, in *Országgyűlési napló*, 1949. II. kötet.
- [15] Tóth Endre felszólalása, in *Országgyűlési napló*, 1949. II. kötet.

SAJTÓCIKKEK

- [1] Napi hírek: A magyar jogász-egyesület, in *Budapesti Hírlap*, 1889/134. szám, 5. o.
- [2] Napi hírek: A magyar jogászegyesület, in *Budapesti Hírlap*, 1889/288. szám, 6. o.
- [3] NAGYIVÁNYI FEKETE GYULA: Minta – dologház, in *Budapesti Hírlap*, 1898/814. szám, 6. o.
- [4] Dologház föllállítása, in *Budapesti Hírlap*, 1902/1. szám, 9. o.
- [5] Magyar jogászgyűlés, in *Budapesti Hírlap*, 1911/246. szám, 6-8. o.
- [6] Indokolás a büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény szövegéhez, in *Igazságügyi Közlöny*, 1950/1. szám, 38. o.
- [7] Közveszélyes törvényjavaslat a közveszélyes munkakerülőkről, in *Népszava*, 1913/129. szám, 15. o.
- [8] A csavargó törvényről, in *Népszava*, 1913/205. szám, 2-3. o.